

Ten geleide

De Lerende Leraar en de orthopedagogiek

Het thema 'De Lerende Leraar' is voor de lezers van het Tijdschrift voor Orthopedagogiek wellicht aanleiding om te fronsen. Is dit wel een thema dat relevant is voor de orthopedagogiek, als wetenschap en praktijk van het 'recht' maken van de opvoeding? In hoeverre kan een bijdrage uit voornamelijk onderwijsonderzoek fungeren als 'brug tussen praktijk en theorievorming in het domein van de orthopedagogiek' met haar connotaties van behandeling, diagnostische methoden, kinderen en jongeren met een beperking of stoornis, in een problematische leer- of opvoedingssituatie?

We denken dat het thema aan een aantal aspecten van de orthopedagogiek raakt, maar uiteraard breder is. Direct is de vraag of het onderwijs het (op termijn) zonder de specialistische kennis op het gebied van orthopedagogiek moet kunnen redden. Moet de leraar de nieuwe orthopedagoog worden, met veel bagage vanuit bijvoorbeeld een SEN-meesteropleiding? Of moet de leraar sociaal-wetenschappelijk onderzoeker worden? ►

AGILLIS

*De lerende leraar
komt nooit aan zijn eind!*

<i>Henk Sligte, Marco Snoek & Arjan Heyma</i> Lerende leraren die meesters worden	524
<i>Guuske Ledoux, Liselotte van Loon-Dikkers, Ed Smeets & Femke van den Berg</i> Moet de leraar een orthopedagoog worden?	549
<i>Wouter Schenke en Irma Heemskerk</i> De Deur van het Klaslokaal open: leraren leren in de school als professionele leergemeenschap	565
<i>Edith van Eck en Monique Volman</i> Samenwerking tussen onderzoekers en docenten: wat valt ervan te leren?	576
Retro Perspectief	587
Lees-v-aardig	590
Wee-k-lacht	592
Bij-brengen	594
Weetwinkel	596
Agenda	600

Of moet er veel meer samenwerking komen in onderzoek tussen onderzoekers met orthopedagogische inslag en scholen en leraren om schoolontwikkeling vooruit te helpen in de richting van het passend kunnen ondersteunen van alle variatie in leerlingen? En om welk type onderzoek zou het dan moeten gaan? Verder zien we in het onderwijs het stimuleren van een ontwikkeling waarin de professionele ruimte van leraren vergroot wordt, en de school steeds meer een cultuur en structuur van een professionele leergemeenschap krijgt. De deuren van het klaslokaal zijn niet meer dicht, maar leraren leren van en met elkaar, ook hoe met 'moeilijke' leerlingen om te gaan. Wat is de rol van specialisten nog? Volgende stof tot nadenken en tot discussie.

Aanleiding

Aanleiding om de samenstelling van dit themanummer ter hand te nemen waren de vragen die via e-mail vanuit de Redactieraad van dit Tijdschrift op het bord van het Kohnstamm Instituut¹ terechtkwamen over het op dat moment recent gepubliceerde rapport 'De effecten van een masteropleiding op leraren en hun omgeving' op de website Rijksoverheid.nl (Heyma et al., 2015).

Het rapport had de Redactieraad geïnspireerd tot een aantal vragen over de verwachtingen ten aanzien van leraren tijdens of met een masteropleiding:

- *Levert een masteropleiding de kwaliteitsverhoging op die ervan verwacht wordt?*
- *En welke rol speelt het doen van onderzoek c.q. gestructureerde kritisch-onderzoekende activiteiten dan in hun werk in de onderwijspraktijk?*
- *Hoe zou dat vormgegeven kunnen/moeten worden?*
- *Wat betekent dat voor opleidingstrajecten zoals Academische Pabo, master-SEN, etc?*

De ultieme vraag was of het mogelijk was een geheel nummer van het Tijdschrift voor Orthopedagogiek te wijden aan het onderwerp.

De Lerende Leraar als onderwerp van onderwijsonderzoek

Het resultaat ligt voor u. De auteurs van de artikelen zijn onderzoekers op voornamelijk het gebied van onderwijs die geboeid zijn door de aandacht die de leraar in het funderend onderwijs als persoon en als professional voor zichzelf opeist, én krijgt vanuit beleid, belangenorganisaties en onderzoek. De leraar als fundament voor kwaliteit in het primaire onderwijsleerproces en als spil in voortdurende ontwikkeling van de school als organisatie, en van het onderwijs als geheel. Die leraar moet en wil steeds competentier worden, vanuit zichzelf en vanuit de omgeving, zowel in de zin van bekwaam als van bevoegd.² Die competenties bestaan uit combinaties van kennis, vaardigheden, houdingen, en de metacognitieve vermogens om te kunnen bepalen of bijleren, een leven lang, noodzakelijk is.

Vandaar dat we dit nummer het thema 'Lerende Leraren' hebben meegegeven.

Het repertoire van de Lerende Leraar

De Lerende Leraar is een belangrijke acteur op het onderwijstoneel, met meer ruimte, maar ook meer druk om verschillende rollen te leren spelen, en scènes op de planken van de klas vorm te leren geven. Als onderdeel van het repertoire lijkt de leraar de rollen van pedagoog, didacticus, vakinhoudelijk expert, educatief ontwerper, expert op het gebied van TPACK³, reflectieve professional, onderzoeker, adviseur en zelfs orthopedagoog te moeten leren spelen. Maar de leraar moet ook kunnen samenwerken als onderdeel van het gezelschap als geheel, als onderdeel van de professionele leergemeenschap of lerende school. De ene akte lijkt de andere in

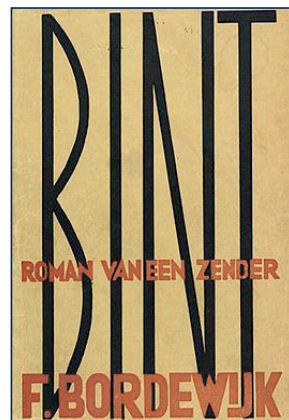
steeds sneller tempo op te volgen. De scènes voltrekken zich tegen de achtergrond van een omvangrijk decor, met schuivende panelen, en er staan heel wat bassen die contra de sopranen zingen. Het is niet altijd duidelijk wie de componist of regisseur is, hoe er gespeeld moet worden. Soms wordt slechts de synopsis gegeven, soms moet letterlijk geciteerd worden. Wel is er enig zicht op wat het programma als geheel moet bieden aan het publiek, nu en in 2032.

Recensenten zijn er voldoende, zuur en zoet, sommigen vol ressentiment verwijzend naar een patriarchale karikatuur waar de meester, naast de burgemeester, de notaris en de rechter, onaantastbaar respect genoot, anderen hopen dat Nederland een Finse provincie wordt, en weer anderen lijken de innovatie van het onderwijs om de innovatie zelf te zoeken.

En het leerlingenpubliek? Gaat het aardig, vaardig en waardig verder in het leven?⁴

Maatwerk voor de leerling

De tijd van Bint ligt ver achter ons: 'Ik eis van de leraar dat hij zich niet inleeft in het kind, dat hij niet daalt. Ik eis van het kind dat het zich inleeft in de leraar, dat het klimt. Ik eis dat het zich inleeft in tien leraren. Ik eis dat het tienmaal gehoorzaamheid zal kennen, tienmaal tucht, dat het door tien volwassenen zal worden getuchtigd' (Bordewijk, 1934).⁵ In plaats daarvan moet de leerling van nu in toenemende mate de kansen krijgen om op basis van eigen mogelijkheden en wensen te kiezen uit het onderwijsaanbod, en moeten de leraar en de school meer doen aan vraaggestuurd maatwerk, meer gepersonaliseerd leren mogelijk maken, in staat zijn de grote diversiteit aan leerlingen te ondersteunen, inclusief het in zijn ontwikkeling beperkte of bedreigde kind, én de talentvolle leerling.⁶ De leraren en de school moeten het in toenemende mate in de school zelf doen met minder externe ondersteuning. Landelijke pedagogische centra vallen om, en de structurele samenwerking met de lokale schoolbegeleidingsdienst staat op de tocht.⁷

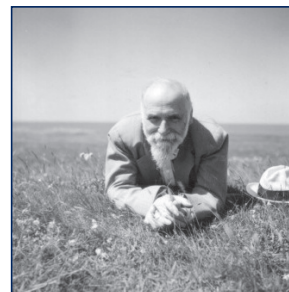
Er is heel veel te melden

Er gebeurt veel in onderwijsland. De wet- en regelgeving wordt aangepast, excellente scholen mogen regelluwe scholen worden⁸, er worden moties aangenomen om de werkdruk te verlagen en leraren meer tijd te verlenen⁹, professionele ruimte is onderwerp van onderzoek¹⁰, scholen ontwikkelen zich in de richting van professionele leergemeenschappen¹¹, mede om structuur en cultuur aan de professionele ruimte van leraren te verbinden¹², er zijn beurzen voor leraren, voor een masteropleiding of een promotie tot doctor, afkortingen als BSL, EDK en OTS zingen rond leraren die net van de lerarenopleiding komen¹³, en concepten als SlimFit¹⁴ en de Tienerschool¹⁵ schudden aan de fundamenten van de stereotype school.

Onderzoek door Kohnstamm'ers

Binnen al datgene dat er gebeurt in het onderwijs, in zowel beleid als praktijk, hebben we ons moeten beperken bij het samenstellen van dit themanummer over de Lerende Leraar. We hebben vooral in de eigen keuken van het Kohnstamm Instituut gekeken waarin we, vrijwel altijd in samenwerking, ook met andere instituten, opdrachtonderzoek verrichten naar onderwijs, opvoeding en jeugdzorg.

De naamgever van ons Instituut, Philip Abraham Kohnstamm (1875-1951), tijdgenoot van de schrijver van Bint (1884-1965), hield zich al bezig met de lerende leraar en de vernieuwing van het onderwijs. Eerst als hoogleraar-directeur van het Nutsseminarium (1919) gericht op de pedagogische en didactische scholing van toekomstige leraren. In 1925 schreef hij het boek *'De nieuwe school'*¹⁶ waarin hij zijn bezwaren tegen 'de oude school' duidelijk maakt: 'de eenzijdig intellectualistische richting en de verering van onbruikbare kennis, het gebrek aan gemeenschapszin in de school, het gebrek aan vrijheid (omdat het onderwijs dresseert) en de uniforme klassikale aanpak.' Daarom pleitte hij voor een vrije combinatie van vakken 'in een lossere klassenverband', waarin leraar en leerlingen samen de verantwoordelijkheid dragen voor wat zij zelf en als groep leren. En de leraar moest van Kohnstamm blijven leren, na de lerarenopleiding moet een universitaire studie volgen.

We treden al sinds 1969 graag in zijn voetsporen¹⁷, zoals te zien is in zijn handtekening in ons logo, om een bijdrage te leveren aan de verbetering en vernieuwing van het onderwijs, opvoeding en jeugdzorg via het doen van wetenschappelijk beleids- en praktijkgericht onderzoek in opdracht van verschillende partijen.

Verschillende typen onderzoek voor verschillende opdrachtgevers

Het onderzoek doen we voor het Ministerie van OCW, raden als de PO-Raad en de VO-Raad, de Onderwijscoöperatie, en voor vele andere partijen. Ook doen we veel onderzoek dat door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek wordt geagendeerd.¹⁸

Het onderzoek vindt plaats in alle onderwijssectoren, van voor- en vroegschoolse educatie tot en met post-initieel onderwijs, en naar allerlei thema's, van 21e-eeuwse vaardigheden en edidactiek tot burgerschap en passend onderwijs.

En qua type onderzoek varieert het van kwantitatieve effectmetingen, wetenschappelijke monitoring en cohortonderzoek, tot meer kwalitatieve casestudies en verklarende evaluatie.

Samenwerkende onderzoekers

Bij het acquireren en uitvoeren van beleids- en praktijkgericht onderzoek werken we regelmatig samen, zoals met Pedagogiek, Onderwijskunde en Lerarenopleiding van de Universiteit van Amsterdam¹⁹ en Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam²⁰, met wie we samen 'IAmEducation' vormen.²¹ Sinds kort vormen de partijen in IAmEducation met drie Amsterdamse schoolbesturen voor primair onderwijs de 'Werkplaats Onderwijsonderzoek Amsterdam', waarin samen onderzoek gedaan wordt naar de handelingsbekwaamheid van leerkrachten rond het thema diversiteit.²²

Maar we werken ook samen met 'concullega's', onderzoeksbureaus waarmee we soms in hevige concurrentie zijn, en soms collegiaal samenwerken, zoals met SEO Economisch Onderzoek, Oberon, KBA, en andere. Een aantal van die partijen is betrokken geweest bij de vier artikelen die in dit themanummer verschijnen.

Vier artikelen

Dat brengt ons bij de inhoud van dit themanummer.

In het artikel *'Lerende leraren in een meesteropleiding'* schetsen **Marco Snoek** (Hogeschool van Amsterdam), **Arjan Heyma** (SEO Economisch Onderzoek) en **Henk Sligte** (Kohnstamm Instituut) de opzet, uitvoering en enige resultaten van het meerjarig onderzoek naar effecten van een masteropleiding op leraren en hun omgeving. De masteropleiding wordt gezien als een beleidsinterventie met een achterliggende beleidstheorie over wat de masteropgeleide leraar in de praktijk van verschillende sectoren van het onderwijs teweeg zou kunnen brengen aan verbeteringen. Die praktijk onderzoeken de onderzoekers met behulp van een combinatie van kwantitatieve effectevaluatie en kwalitatieve verklarende evaluatie. Vanuit beide typen onderzoek worden resultaten gepresenteerd, waarbij vooral de effecten en uitkomsten van de masteropleiding Special Educational Needs voor de lezers van dit Tijdschrift interessant zullen zijn. Deze opleiding heeft immers inhoudelijke relaties met orthopedagogiek, maar haar grote populariteit als post-initiële masteropleiding is ook interessant. Uit het onderzoek blijkt dat de door het beleid beoogde kwaliteitsverhoging van het onderwijs door masteropleidingen sterk afhankelijk is van wat men waar leert en van de context (de school, de sector) waarin de masteropgeleide leraar tot verbetering en vernieuwing moet leiden.

Onder de titel *'Moet de leraar een orthopedagoog worden?'* gaan **Guuske Ledoux** (Kohnstamm Instituut), **Liselotte van Loon-Dijkers** (Kohnstamm Instituut), **Ed Smeets** (KBA Nijmegen) en **Femke van den Berg** (student aan de Zweedse Jönköping University) in op de vraag over welke competenties leerkrachten in het basisonderwijs moeten beschikken om 'passend onderwijs' vorm te kunnen geven voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. In het artikel wordt de ontstaansgeschiedenis van passend onderwijs geschetst, langs de lijnen van verschillende beleidsprogramma's. Door de huidige stelselwijziging zal het aantal leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in het reguliere onderwijs toenemen, terwijl het speciaal (basis)onderwijs in omvang afneemt. Dat betekent dat er een groter beroep wordt gedaan op de competenties van leraren in het regulier onderwijs. Over of en hoe leraren beter ondersteund of deskundiger zouden moeten worden, is van overheidswege weinig tot niets geregeld. Zorg dragen voor de kwaliteit en ondersteuning van leraren is de verantwoordelijkheid van de schoolbesturen, afzonderlijk en gezamenlijk als partners in samenwerkingsverbanden. De auteurs stellen dat het nodig is preciezer te formuleren wat eigenlijk de gewenste vaardigheden van leraren zijn en wat de relatie is tussen algemene vaardigheden en vaardigheden die specifiek nodig zijn voor lesgeven aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Ook beantwoorden zij de vraag of de leraar inderdaad een orthopedagoog moet worden.

In het derde artikel kijken **Wouter Schenke** en **Irma Heemskerk**, beiden onderzoeker bij het Kohnstamm Instituut, in *'De deur van het klaslokaal open: leraren leren in de school als professionele leergemeenschap'*, naar ontwikkelingen van scholen die serieus op weg zijn naar nieuwe organisatievormen, waarin professionele ruimte van leraren en samenwerken van leraren met het doel van en met elkaar te leren centraal staat. Een van de onderzoeken die de revue passeert volgt de ontwikkeling van vijftien scholen voor voortgezet onderwijs in de richting van een professionele leergemeenschap. Daarbij wordt een interessant instrument gepresenteerd dat zowel stand van zaken als ambities meet op een groot aantal aspecten van der-

gelijke PLG's. De auteurs lichten verder de methodiek van de stichting leerKRACHT toe, als mogelijke leidraad om tot schoolontwikkeling te komen. Daarin staat een open houding van de leraar ten opzichte van de meningen van anderen centraal, een houding die aangemoedigd wordt door de schoolleiding. Daarnaast ligt de focus op het creëren van een leeromgeving waarin het gemeengoed is voor leraren om te leren van elkaar. De deur van het klaslokaal gaat niet meer dicht. De deur blijft ook open voor nieuwe kennis, die via samenwerking met externe onderzoekers wordt geconstrueerd.

Dit laatste aspect komt uitgebreider aan de orde in het vierde artikel met de titel *'Samenwerking tussen onderzoekers en docenten: wat valt er van te leren?'* Senior onderzoeker **Edith van Eck** (Kohnstamm Instituut) en hoogleraar onderwijskunde **Monique Volman** (Universiteit van Amsterdam) laten hun licht schijnen over de vraag wat onderzoek het onderwijs te bieden heeft. Dit geschiedt aan de hand van een groot aantal voorbeelden waarin bij onderzoek in, met en voor het onderwijs op verschillende manieren is samengewerkt met het onderwijsveld. Onderzoekers hebben daarbij inhoudelijke en ambachtelijke expertise ingebracht, en soms de rol van betrokken buitenstaander vervuld. Een en ander leidt tot aanbevelingen over wat een leerzame samenwerking tussen scholen/leraren en onderzoekers vergt, wat lerarenopleidingen daaraan kunnen bijdragen, en hoe samenwerkingsverbanden gefaciliteerd kunnen worden, door bijvoorbeeld het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

Is het rond nu?

Uiteraard is het ter beoordeling aan de lezers of dit themanummer relevant of zelfs bevruchtend kan zijn voor hun (orthopedagogische) praktijk of wetenschap.

We vermoeden dat het hoofdstuk 'De Lerende Leraar' nog lang niet afgesloten is. We hopen dat dit nummer laat zien dat het belangrijk is achterliggende 'theorieën' van beleid of praktijk te expliciteren en/of te reconstrueren, in dit geval over Lerende Leraren en de ontwikkeling van de school, om vervolgens te onderzoeken of de vooronderstellingen uit die theorieën wel kloppen in de realiteit. Die realiteit is niet in één model te vangen, het zijn juist de contextfactoren die bepalen of een interventie of een innovatie wel, ten dele of niet werkt zoals beoogd en voorzien in de theorie, en welke bedoelde, maar ook onbedoelde en ongewenste uitkomsten en (neven)effecten worden voortgebracht.

Er is een mix aan onderzoeksmethoden nodig om verschillende typen van 'evidence' te vinden voor 'hoe het is' of 'hoe het kan', en om bij te dragen aan betere beleids- en praktijktheorieën. En dit allemaal om bij te dragen aan de voortgaande verbetering van het ondersteunen van het leren van leerlingen, van de verschillende rollen van leraren daarin en de school als belangrijk blijvende plek voor het leren en het krijgen van onderwijs.

Tot slot: de auteurs koesteren de hoop dat het geschrevene reacties oproept. We zitten klaar om die te ontvangen via hsligte@kohnstamm.uva.nl. Twitter mag ook. ◀

NOTEN

- ¹ www.kohnstammstituut.uva.nl
- ² <https://www.registerleraar.nl/>
- ³ TPACK staat voor Technological Pedagogical Content Knowledge, de specifieke deskundigheid van de leraar om de kennis en de vaardigheden die bij een vak horen, op een aantrekkelijke en begrijpelijke manier te presenteren aan de leerling met behulp van ict. Zie: www.tpack.nl. Zie ook het onderzoek naar e-didactiek: www.kohnstammstituut.uva.nl/rapporten/beschrijving/ki950.asp
- ⁴ <http://onsonderwijs2032.nl/wp-content/uploads/2016/01/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>
- ⁵ Bordewijk, F. (1934). *Bint*. Utrecht: De Gemeenschap.
- ⁶ Sligte, H., Bulterman-Bos J., Huizinga, M. (2009). *Maatwerk Voor Latente Talenten? Uitblinken op alle niveaus*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- ⁷ Sligte, H.W., Breetvelt, I.S., Karssen, A.M. (2013). *Vraagfinanciering Schoolbegeleiding. Vervolgonderzoek 2008-2011*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- ⁸ Zie www.regelluwescholen.nl
- ⁹ Kamerstukken II, vergaderjaar 2015/2016, 31 293, nr. 315.
- ¹⁰ <http://www.professioneleruimte.info/>
- ¹¹ Zie het artikel van Schenke en Heemskerk in dit nummer.
- ¹² <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2016/een-ander-perspectief-op-professionele-ruimte-in-het-onderwijs/volledig/item7454>
- ¹³ BSL = Begeleiding Startende Leraren; EDK = Eerst De Klas; OTS = Onderwijs TraineeShips.
- ¹⁴ <http://www.innovatieimpulsonderwijs.nl/over-iiio/de-5-iiio-experimenten/aan-de-slag-met-slimfit/>; <http://www.kohnstammstituut.uva.nl/rapporten/beschrijving/ki926.htm>
- ¹⁵ <https://www.leraar24.nl/dossier/5523/pedagogisch-concept-tienerschool>
- ¹⁶ http://daltononderzoek.nl/sites/default/files/Boekbespreking_De_Nieuwe_school_door_Kohnstamm.pdf
- ¹⁷ De Stichting Kohnstamm Instituut voor Onderwijsresearch van de Universiteit van Amsterdam werd opgericht in 1969. In 1981 is het Kohnstamm Instituut samengegaan met het RITP (Research Instituut voor Toegepaste Psychologie) onder de naam Stichting Centrum voor Onderwijsresearch (SCO), het kennis- en onderzoekscentrum op het gebied van onderwijs, opleiding, opvoeding en jeugdzorg (vanaf 1992 SCO-Kohnstamm Instituut, sinds oktober 2009 Kohnstamm Instituut UvA). Zie: <https://archief.amsterdam/inventarissen/overzicht/30293.nl.html>
- ¹⁸ www.nro.nl
- ¹⁹ <https://www.uva.nl/disciplines/pedagogiek-en-onderwijskunde>
- ²⁰ <http://www.hva.nl/over-de-hva/organisatie/faculteiten/content/foo/over-onderwijs-en-opvoeding.html>
- ²¹ www.iameducation.nl
- ²² <http://www.uva.nl/nieuws-agenda/nieuws/uva-nieuws/content/nieuwsberichten/2016/06/amsterdamse-kennisinstellingen-en-schoolbesturen-gaan-samenwerken-in-werkplaats-onderwijs-onderzoek.html>

LITERATUUR

Heyma, A., Berg, E. van den, Snoek, M., Veldhuizen, B. van, Sligte, H. & Emmelot, Y. (2015). *Effecten van een masteropleiding op leraren en hun omgeving. Tussenmeting 2015*. Amsterdam: SEO.

AGILLIS

**De nog lerende leraar:
dat zal de leerling
vertrouwen geven!**